

Sinds januari hebben ED, BD en BN/deStem samen een redactie van vijf man opgetuigd die een jaar lang onderzoek kan doen naar wat ondermijning wordt genoemd. We hebben daarvoor een mooie subsidie gekregen van het Stimuleringsfonds voor de Journalistiek en onze uitgever De Persgroep heeft hetzelfde bedrag toegezegd. Onze missie: ondermijning zichtbaar maken. Voor ik daar op verder ga even een schets van de situatie. Waarom investeren we als Brabantse kranten ze stevig op dit thema?

Ondermijning is een begrip dat je tegenwoordig bijna dagelijks hoort. Jan en alleman in bestuurdersland refereert er aan. Van minister Grapperhaus tot Sjaak de Kort van de lokale partij Knegsel Samen. Maar wij vroegen ons af; wat is dat nou eigenlijk, ondermijning. Hoe werkt het? Waar zie je het? En, hoe erg is het eigenlijk? We kwamen er al snel achter dat een sluitende definitie van ondermijning niet bestaat; het is een label dat je op alle vormen van criminaliteit tegenkomt. Een containerbegrip.

Als je op zoek gaat naar een definitie dan kom je wel een paar gemeenschappelijke delers tegen. Verwevenheid van onderwereld met bovenwereld is er bijvoorbeeld zo één. Net als 'georganiseerde criminaliteit'. En natuurlijk het 'witwassen van crimineel geld', vooral vergaard met de handel en productie van wiet en synthetische drugs, syndru voor de betrokkenen.

Tsja, en als je het dan hebt over wiet en xtc-pilletjes, dan heb je het al vlug over Brabant. Van oudsher gedijt de criminaliteit goed in onze provincie. Tekend is dat Netflix deze week met een serie komt waarin een criminele topper als Janus van Wezenbeek centraal staat. Janus, die wordt gespeeld door Frank Lammers, is in 2016 gevlucht naar Zuid-Amerika toen hij gezocht werd in de Party King-zaak. Niemand kent zijn huidige verblijfplaats. De man spreekt geen woord over de grens, maar slaagde er wel in om uit te groeien tot een hele grote meneer in de wereldwijde drugshandel.

Maar dat terzijde. Als je de cijfers van onderzoekers mag geloven wordt op jaarbasis alleen al in een stad als Tilburg voor zo'n 800 miljoen euro aan wiet omgezet. Landelijk wordt de omzet van synthetische drugs geschat op 18,9 miljard. Volgens de landelijke recherche is er in Nederland een Top-35 van criminelen die zich bezighouden met syndru. Daarvan komen er 27 uit de zuidelijke provincies.

Maar wat zegt dat? Natuurlijk, je kunt er gevoelig van uitgaan dat de criminaliteit welig tiert in het Brabantse land. Als de cijfers van de onderzoekers kloppen -gezien de kritiek is dat wel een voorbehoud dat je moet maken- zetten Brabantse criminelen jaarlijks miljarden euro's om, alleen al in de xtc-productie. Da's serieus geld. En zwart. Als zoveel geld wordt witgewassen kun je je voorstellen dat dat ondermijnd werkt.

Maar is dat allemaal wel nieuw? Criminaliteit is van alle tijden. Is het nu erger dan pakweg tien jaar geleden? Of twintig? En ondermijning, dat begrip heeft ook iets in zich van maatschappelijke ontwrichting. Van criminele infiltranten in onze gemeentebesturen. Of tenminste van stromannen die in de raad hun criminele broodheer proberen te dienen. Maar hé, het gaat hier niet over de een of andere mafia-regio op Sicilië, hè. We hebben het over streken als de Peel, en de Kempen en de Meijerij. Dus klopt dat ondermijningsbeeld wel? Daar willen we een antwoord op geven.

Brabant en Zeeland kregen eind vorig jaar bijna 25 miljoen euro van minister Grapperhaus om de ondermijning een halt toe te roepen. Als een minister met zoveel geld komt aanzetten, dan moet het dus wel héééé erg zijn met die ondermijning, mag je aannemen. Maar wij als Brabantse kranten vroegen ons af; hoe erg is het dan? Kunnen we het probleem handen en voeten geven? Waar kunnen we de ernst aan afmeten? Maar nergens wordt het fenomeen gekwantificeerd. Ondermijning is een vergaarbak voor van en alles nog wat fout is.

Natuurlijk, het is ook moeilijk om zo'n wijds begrip met feiten en cijfers degelijk te onderbouwen. En toch, hoe moeilijk ook, vonden wij als Brabantse kranten dat we daar een poging toe moesten gaan doen. Je kunt eigenlijk ook niet anders als jouw verspreidingsgebied, jouw leefomgeving, zo op de kaart wordt gezet; als je imago zo te grabbel wordt gegooid. We hadden alle drie al heel veel over criminaliteit geschreven, maar nu het begrip 'ondermijning' daar onlosmakelijk mee leek verbonden, werd het zaak om iets te gaan doen waarvoor we nooit echt tijd hadden. Gedegen onderzoek! Uitvogelen hoe het zit.

Vragen hadden we natuurlijk genoeg. Welke cijfers zijn er te achterhalen? Hoe kunnen we die interpreteren? Wat merken de mensen van ondermijning, in hun buurt of op de voetbalclub? Waar kunnen ze ondermijning zien, waaraan kunnen ze het herkennen? Wat ligt er waar op de loer? Hoe werkt het? Wie heeft er last van? En wie profiteert er van? Wat zijn de consequenties voor de samenleving? Trouwens, hoe is het zover kunnen komen? En wat doet onze overheid er aan? Kan er wel wat aan gedaan worden? Afijn, zoals gezegd: vragen genoeg en elk antwoord kan een interessant opleveren.

Ondermijning is het toverwoord voor stadsbesturen of organisaties die subsidie willen loskrijgen. Het zou aardig zijn om eens te kijken wie er allemaal verdient aan het begrip alleen al. Elke week is er bijvoorbeeld wel een congres, symposium of seminar met ondermijning als thema. Per deelnemer worden er honderden euro's betaald. Organisatoren harken er goud geld mee binnen. En o ironie, ook wij als Brabantse kranten hebben mede dankzij de subsidie van het Stimuleringsfonds een onderzoeksredactie kunnen formeren die zich een jaar lang in het fenomeen kan verdiepen.

Sinds januari zijn we nu bezig. ED, BD en BN/deStem hebben samen 3,5 fte vrijgespeeld verdeeld over vijf ervaren redacteuren. Onder hen de misdaadverslaggever van elke krant, zodat we als redactie de criminele wereld in Brabant al behoorlijk goed in beeld hadden en onze netwerken niet vanaf nul hoeven opbouwen. Daarnaast hebben we een samenwerking opgetuigd met Investico, het platform voor onderzoeksjournalistiek. Thomas Muntz is bij ons aangehaakt en de ervaring die hij inbrengt is voor ons erg belangrijk. Verder hebben we de ruimte om nog een data-journalist in te huren en eventueel twee stagiaires. Als het goed is krijgen we volgende maand een eigen redactieruimte, dus je hoort ons niet mopperen.

Toen we begonnen, hebben we eerst geprobeerd om ondermijning te definiëren, om wat beter vat op ons thema te kunnen krijgen. Maar daar zijn we snel mee gestopt. Het begrip is te vaag, wordt heel breed geïnterpreteerd; het is niet te vatten omdat iedereen er van alles en nog wat onder schaaft. Juist omdat het zo breed is, hebben wij al snel voor onszelf bepaald welke thema's we binnen het begrip ondermijning wilden uitdiepen. We moesten onszelf als onderzoeksredactie eerst uitvinden en dan wil je het risico uitsluiten dat je verzuipt in je onderwerp. Zoals gezegd, ons belangrijkste doel was en is om het probleem zichtbaar te maken. Waar duikt de onderwereld op in de bovenwereld? Met dat in ons achterhoofd kozen we voor de thema's 'Buitengebied', 'Schoolpleinen en woonbuurten' en 'Witwassen crimineel geld'.

De bedoeling is om van elk onderwerp een bijlage te maken. We willen voor elk thema een enquête of onderzoek doen of laten doen met als hoofdvraag: wat merk jij van ondermijnende criminaliteit? We hadden aanvankelijk het plan om die bijlages vooraf te laten gaan door een verhaal over het probleem ondermijning, als een soort van legitimatie voor ons journalistieke onderzoek. Maar deze week hebben we dat plan enigszins bijgesteld. Maar daarover later.

Toen we wisten wat we wilden, zijn we ons zo breed mogelijk gaan oriënteren. Door het lezen van boeken, van onderzoeken, beleidsstukken en achtergrondartikelen. Maar tegelijkertijd door het gesprek aan te gaan met heel veel betrokkenen. In eerste instantie met autoriteiten en deskundigen, in een later stadium kloppen we aan bij buurten, scholen, boeren. Bij slachtoffers, bij daders en bij facilitators.

Inmiddels hebben we zo'n kleine vijftig gesprekken gevoerd met burgemeesters, hoogleraren, financieel deskundigen; met politie, justitie, Fiod en met organisaties als ZLTO, de Taskforce Brabant/Zeeland en het RIEC, dat zich bezighoudt met de bestrijding van ondermijning. We hebben inmiddels een geweldige berg informatie vergaard maar voelen nog steeds de behoefte om aan te kunnen geven hoe erg het is; om op een of andere manier het probleem meetbaar te maken.

We krijgen er nu, na 2,5 maand, goede hoop op dat we een manier hebben gevonden om ondermijning handen en voeten te geven. Met feiten en cijfers. Maar we zijn er nog niet zeker van dat dat ook echt gaat lukken. Daarvoor moet nog wel heel wat gebeuren. We moeten niet alleen die benodigde gegevens uit weerbarstige computersystemen op zien te diepen, maar vervolgens zullen we daar ook nog eens een analyse op los moeten kunnen laten. Wat voor ons trouwens heel belangrijk is, is dat we onze verhalen vertellen aan de hand van herkenbare praktijkvoorbeelden. Geen droge verhalen over de cijfers dus, maar menselijke verhalen op basis van die cijfers.

Die 2,5 maand oriëntatie heeft ons geen aanleiding gegeven om de drie gekozen thema's te veranderen. Integendeel. Die staan nog steeds als een huis. We neigen er inmiddels wel naar om onze eerste bijlage te wijden aan het fenomeen ondermijning op zich, met als werktitel: Ondermijning? Hoezo? We kijken dan naar de vraag of je wel kunt spreken van ondermijning, hoe het toch komt dat het begrip zo'n vlucht heeft genomen en we plaatsen het in perspectief. Is het echt erger dan tien, twintig jaar geleden en, zo ja, hoe komt dat dan? En als de georganiseerde criminaliteit is gegroeid, hoe verhoudt die groei zich dan met de slagkracht van politie, justitie en rechtelijke macht.

Vervolgens gaan we dan aan de gang met het buitengebied en aansluitend met de andere twee thema's. Overigens zijn we ook met die andere thema's al voorzichtig aan het werk. Als we onze eerste verhalen publiceren, willen we ook zeker weten dat we binnen driekwart jaar de andere thema's op een goede manier kunnen afronden. Inmiddels zijn we zo ver dat we onze info over het buitengebied langzaamaan kunnen gaan trechteren. In die zin, dat we kunnen bepalen welke verhalen we willen maken en welke informatie we nog nodig hebben.

En daar heb je meteen wel het belangrijkste probleem te pakken waar we tot nu toe op zijn gestuit. Waar haal je je info op? Hoe kun je voldoende goede gegevens binnen harken om een verantwoorde analyse te maken? Dat valt nog niet mee. De grote handicap is natuurlijk dat we vaak afhankelijk zijn van andere organisaties; de meeste info vind je in openbare bronnen. Wij zijn deels afhankelijk van politie, justitie en overheden. En ik zal jullie niet verrassen als ik vertel dat het dan wel heeeeel langzaam gaat.

Het duurt lang voor je een afspraak hebt, en als je eindelijk een afspraak hebt verzetten ze die weer net zo gemakkelijk als ze 's avonds voor de tv van programma naar programma zappen. Er wordt niet teruggebeld, ze moeten eerst overleggen met partners van andere instanties en o wee als je vraagt naar mogelijk herleidbare informatie; dan wordt meteen het privacy-zwaard getrokken. Overigens de goede niet te na gesproken; we hebben contact met bv burgemeesters die geen blad voor de mond nemen als we vertrouwelijkheid beloven. Die mensen zijn voor ons goud waard, ze schetsen aan de hand van hun praktijkvoorbeelden een deel van het ondermijningsbeeld dat we zoeken.

Een jaar hebben we voor onze klus en gezien het tempo dat we tot nu toe hebben kunnen maken, is het maar de vraag of we het daarin gaan redden. Zeker voor dagbladjournalisten is dit een project klus met een enorme valkuil; onze dagelijkse productiedrang. Wij zijn gewend om naar een interviewafspraken te gaan en meteen ons verhaal uit te werken. Of vlug ergens je info op te pikken en er een nieuws-twekolommer van te tikken. Mijn collega's staan werkelijk te trappelen om hun eerste verhalen er in te rammen.

Maar zo werkt het niet. Cijfers op zich vormen geen verhaal. Je zult ze eerst moeten relateren aan vergelijkingsmateriaal, dan een analyse er op los moeten laten en vervolgens met dat resultaat naar de juiste personen moeten zoeken om je verhaal aan op te hangen. Andersom geldt hetzelfde. Een enkel interview, hoe interessant ook, is naar onze maatstaf nooit voldoende voor een verhaal. De info uit dat interview zullen we nader moeten beschouwen, in perspectief moeten plaatsen en onderbouwen met de kennis die we als team hebben opgedaan. Pas dan krijgt het de inhoud en kwaliteit die wij beogen.

Om ons werk goed te kunnen doen, zullen we ons moeten blijven verwonderen. We moeten ons blijven afvragen 'waarom?'. 'Hoe dan?'. Of 'hoezo?'. Tot we geen relevante vragen meer bedacht krijgen en alle antwoorden op zijn. En zo ver zijn we nog lang niet.